

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу Ключкової Юлії Володимирівни «Індивідуалізація освітнього процесу здобувачів вищої освіти з особливими потребами», що представлена на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта

Актуальність дисертаційної роботи. На сучасному етапі розвитку України питання забезпечення якості вищої освіти є беззаперечним пріоритетом для академічної спільноти і державної освітньої політики.

Наразі в Україні відбувається трансформація вищої освіти, що передбачає створення національної системи вищої освіти на нових законодавчих і методологічних засадах, досягнення принципово нового рівня якості підготовки фахівців, приведення системи у відповідність до міжнародних стандартів і потреб країни, зміцнення і розвиток демократизації, академічної доброчесності, інклюзивності, ефективного залучення до освітнього процесу всіх його учасників, зокрема й здобувачів з особливими освітніми потребами. В умовах воєнного часу питання доступності та безбар'єрності в освітній сфері набувають ще більшої актуальності.

Варто відзначити, що для значної частини молоді з особливими освітніми потребами вступ до закладу вищої освіти та початок навчання є першим дієвим кроком у напрямі соціальної інтеграції. Водночас, подібний досвід не завжди позитивний. Насамперед, це пов'язано з «неготовністю» національної системи вищої освіти до забезпечення оптимальних умов навчання здобувачів, які потребують додаткової підтримки та пристосувань. Це зумовлено як низкою соціальних причин, так і недостатньою мірою теоретичного обґрунтування і практичної реалізації комплексного супроводу студентів з різними освітніми труднощами та потребами.

У такому контексті суттєвою постає проблема індивідуалізації освітньої траєкторії, що визначається як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти та формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання (Закон України «Про освіту» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>).

Індивідуалізація вищої освіти здобувача з особливими потребами передбачає три важливі аспекти: досягнення програмних результатів навчання, формування фахових компетентностей; соціалізацію, залучення студента до взаємодії «викладач-студент», цілеспрямоване включення до системи емоційно-ціннісних стосунків у студентській спільноті; орієнтований на подолання труднощів комплексний супровід у процесі здійснення освітнього маршруту.

Необхідно акцентувати на тому, що Національним агентством забезпечення якості вищої освіти (постійно діючий колегіальний орган, уповноважений Законом України «Про вищу освіту» на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти) розроблено *Критерії оцінювання якості освітньої програми*, які є додатком до *Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти*, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 р. №977, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 08.08.2019 р. за №880/33851 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text>. Зокрема, обов'язковими умовами є відповідність освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти таким критеріям: *Критерій 2. Структура та зміст освітньої програми*: п. 4. Структура освітньої програми передбачає можливість для формування індивідуальної освітньої траєкторії, зокрема через індивідуальний вибір здобувачами вищої освіти навчальних

дисциплін в обсязі, передбаченому законодавством. *Критерій 7. Освітнє середовище та матеріальні ресурси:* п. 5 Заклад вищої освіти створює достатні умови щодо реалізації права на освіту для осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються за освітньою програмою. Від ЗВО очікуються відповіді на питання: чи наявні в ЗВО процедури, які дозволяють формування індивідуальної освітньої траєкторії та який механізм їхнього функціонування; яким чином у ЗВО відбувається формування індивідуальної освітньої траєкторії, і що воно включає в себе, як долаються проблеми, пов'язані з її формуванням; яким чином забезпечено реалізацію прав на освіту осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються за освітньою програмою тощо.

Зазначене вище визначає правомірність і доцільність розроблення теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої методики підвищення рівня індивідуалізації освітнього процесу здобувачів вищої освіти з особливими потребами. Отже, дисертаційна робота Ключкової Ю.В. «Індивідуалізація освітнього процесу здобувачів вищої освіти з особливими потребами» є *вкрай актуальною та значущою.*

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано згідно з тематичним планом науково-дослідних робіт Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України та комплексною тематикою відділу логопедії «Науково-методичне та дидактичне забезпечення навчання молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення» (Державний реєстраційний номер 0118U003352), «Логодидактичні технології формування комунікативної компетентності дітей з особливими мовленнєвими потребами різних вікових груп» (Державний реєстраційний номер 0121 U108666).

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. Наголошуючи на найсуттєвіших здобутках дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне зазначити результати, що мають безперечну новизну, а саме:

уперше: науково обґрунтовано теоретичний концепт дослідження індивідуалізації освітнього процесу як чинник підвищення рівня отримання якісної освіти в умовах навчання з позицій принципу інклюзивності для здобувачів вищої освіти з особливими потребами;

теоретично обґрунтовано і визначено зміст індивідуалізації освітнього процесу, виокремлено її структурні компоненти (психологічний, навчальний, студентський, матеріально-технічний);

визначено особливості, виявлено труднощі підвищення рівня індивідуалізації освітнього процесу здобувачів вищої освіти з особливими потребами та встановлено їх причини;

науково обґрунтовано і визначено організаційно-методичні умови індивідуалізації освітнього процесу здобувачів вищої освіти з особливими потребами;

поглиблено та уточнено: поняття, що характеризують теоретико-методологічні аспекти індивідуалізації освітнього процесу закладів вищої освіти (інклюзія, індивідуалізація, освітній процес); зміст понять, що окреслюють методичні аспекти підвищення рівня індивідуалізації освітнього процесу (компоненти індивідуалізації, тренінг);

подальшого розвитку набули: форми і методи індивідуалізації освітнього процесу у системі вищої освіти, усвідомлення місця індивідуалізації у розвитку вищої освіти та інклюзії.

Особливо цінним, на нашу думку, є те, що створено авторську науково обґрунтовану концептуально-структурну модель індивідуалізації освітнього процесу здобувачів вищої освіти з особливими потребами, на основі якої визначено академічну структуру феномена, що розглядається (у сукупності

критеріїв: навчального, психологічного, студентського), а також експериментально з'ясовано організаційно-методичні умови для розвитку індивідуалізації освітнього процесу.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: обґрунтована й апробована система діагностичних завдань з вивчення особливостей освітнього процесу може використовуватися для розроблення діагностичних методик вивчення освітнього процесу інших закладів освіти;

з'ясовані експериментальним шляхом особливості освітнього процесу закладів освіти можуть використовуватися у підготовці майбутніх науково-педагогічних та педагогічних працівників;

визначені педагогічні умови та розроблена методика підвищення рівня індивідуалізації освітнього процесу можуть використовуватися у процесі навчання майбутніх фахівців, які працюють з дітьми з ООП.

Результати, отримані автором у процесі наукового пошуку, безперечно мають значення для розвитку національної науки і практики, зокрема вищої освіти, що полягає у можливості використання їх при наданні рекомендацій щодо застосування методики діагностики рівня індивідуалізації освітнього процесу, всіх його компонентів; при укладанні підручників і навчально-методичних посібників для закладів вищої освіти зі спеціальностей «Спеціальна освіта», «Психологія».

Результати дослідження впроваджено у діяльність закладів освіти, що підтверджено відповідними документами: Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (довідка про впровадження №01-22/199 від 31.05.2023 р.), Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (довідка про впровадження №5406 від 05.06.2023 р.), Національний університет «Запорізька політехніка» (довідка про впровадження №39/03/1863 від 22.06.2023 р.).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації. Вірогідність результатів дослідження забезпечується: методологічним та теоретичним обґрунтуванням вихідних його положень; застосуванням системи методів, адекватних меті, предметові та завданням дослідження.

Достовірність результатів роботи підтверджується широким оприлюдненням й апробацією основних положень та результатів дослідження на науково-практичних заходах міжнародного та всеукраїнського рівнів, шляхом обговорення результатів дисертаційного дослідження на засіданнях відділу логопедії Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Характеристика основних положень роботи. Оцінюючи зміст й завершеність дисертації Клочкової Юлії Володимирівни «Індивідуалізація освітнього процесу здобувачів вищої освіти з особливими потребами» відмітимо, що вона є цілісним структурованим дослідженням, зберігає логічну послідовність та комплексність викладення матеріалу як на рівні роботи в цілому, так і в межах кожного окремого розділу, складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (224 найменувань, з них 21 – іноземною мовою), додатків.

Слід відзначити вміння дисертантки узагальнювати й систематизувати теоретичний матеріал, що принагідно представлено у першому розділі дисертаційної роботи *«Науково-методичні засади організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими потребами у закладах вищої освіти»*.

Автором здійснено аналіз наукових джерел, які присвячено дослідженню питання індивідуалізації освітнього процесу, що дало змогу систематизувати погляди на ключові поняття, пов'язані з означеною проблемою. Визначено фактори, що впливають на освітній процес, зокрема: вікові особливості

студентів, застосування студентоцентрованого підходу, підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності на основі компетентісного підходу та профільне спрямування закладів вищої освіти.

Встановлено важливість наявності у закладах вищої освіти психолого-педагогічного супроводу з метою попередження проблем та труднощів, що можуть виникати у здобувача освіти з особливими потребами під час навчання, а також інтернет-підтримки (електронної бібліотеки навчальних курсів, веб-серверів, системи керування навчальним процесом та, безпосередньо, мережі Інтернет) для процесів організації освітнього процесу та безпосереднього навчання.

На увагу заслуговує здійснений автором ґрунтовний аналіз загального розвитку освіти в Україні, що дав змогу визначити присутність тенденції розширення інклюзивного навчання, яка передбачає індивідуалізацію освітнього процесу у контексті означених концепцій та правил, а вивчений досвід впровадження інклюзії в освітній процес за кордоном прислужився прецедентом для створення його вітчизняної моделі.

Цінним, з педагогічної точки зору, є другий розділ дисертаційної роботи *«Дослідження стану індивідуалізації освітнього процесу здобувачів вищої освіти з особливими потребами»*, зокрема обґрунтовано методику проведення констатувального етапу дослідження, в основу чого покладено необхідність створення адаптаційного освітнього середовища для здобувачів освіти в умовах інклюзії, підвищення кваліфікації викладачів, створення сприятливого психологічного клімату під час навчання.

За результатами констатувального етапу дослідження виділено основні компоненти індивідуалізації освітнього процесу: матеріально-технічний, навчальний, психологічний та студентський. Експериментально доведено, що означені компоненти мають гармонійно сполучатися у контексті організації

освітнього процесу, що є умовою для успішного навчання і розвитку кожного здобувача вищої освіти.

Заслуговує на увагу розроблена концептуально-структурна модель індивідуалізації освітнього процесу, на основі якої визначено академічну структуру феномена, що розглядається (у сукупності основних критеріїв: навчального, психологічного, студентського), а також експериментально з'ясовано організаційно-методичні умови для розвитку індивідуалізації освітнього процесу: ретельний аналіз та визначення сучасних тенденцій у галузі освіти на ринку праці; розробка цілісної педагогічної концепції, яка відповідала би сучасним вимогам освітнього процесу; використання інтерактивних технологій навчання; створення сприятливого навчального середовища, яке спонукає студентів до саморозвитку та самостійної діяльності; моніторинг та оцінка результативності.

Важливі для практики спеціальної освіти є визначена у третьому розділі *експериментальна методика індивідуалізації освітнього процесу здобувачів вищої освіти з особливими потребами*.

Акцентуємо увагу на тому, що відповідно до сучасних концепцій та теоретичних підходів, автором представлено методику формувального етапу дослідження, що передбачала урахування особливостей організації індивідуалізації, труднощів та причин їхнього виникнення на шляху до створення індивідуалізованого освітньо-розвивального середовища з огляду на кожен з підходів, а також систему тренінгів для фахівців як «автентичних моделей інклюзії» і навчальну програму для здобувачів третього курсу, що склало зміст експерименту. Розроблено методику підвищення рівня індивідуалізації освітнього процесу за навчальним, студентським та психологічним критеріями, експериментально перевірено та доведено її ефективність.

Отже, дисертація Клочкової Юлії Володимирівни засвідчує здійснену ґрунтовну пошукову й аналітичну роботу, опрацювання та узагальнення значного масиву інформації. Дисертаційне дослідження характеризується достатнім рівнем обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Оцінювання змісту дослідницької роботи уможливорює стверджувати, що поставлена в ній мета у процесі вирішення головних завдань досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Слід зазначити, що під час роботи з дисертацією порушень вимог не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертантки засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Основні положення та результати дослідження висвітлено у 13 публікаціях, з них 4 статті у наукових фахових виданнях України, що включено до міжнародних наукометричних баз; 9 публікацій апробаційного характеру: 7 тез та 2 статті.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Ю.В. Клочкової, можна висловити побажання шановній Юлії Володимирівні підготувати методичні рекомендації щодо розвитку інклюзивного навчання в закладах вищої освіти, спираючись на матеріали виконаної дисертації.

Висновок. З огляду на вищезазначене вважаємо, що дисертаційне дослідження Ю.В. Клочкової «Індивідуалізація освітнього процесу здобувачів вищої освіти з особливими потребами» характеризується достатнім рівнем обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Оцінювання змісту дослідницької роботи уможливорює стверджувати, що поставлена в ній мета у процесі вирішення головних завдань досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Дисертаційне дослідження Ю.В. Клочкової «Індивідуалізація освітнього процесу здобувачів вищої освіти з особливими потребами» за актуальністю, змістом, обсягом, наукової новизною, достовірністю, практичним значенням та повнотою викладу даних відповідає спеціальності 016 Спеціальна освіта та вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019) і постановою КМ України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанови КМ України №341 від 21.03.2022 року), а її автор – Ю.В. Клочкова заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії PhD в галузі знань 01 Освіта/Педагогіка зі спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Рецензент:

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу освіти дітей з порушеннями слуху
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка Національної
академії педагогічних наук України

Литовченко

Світлана ЛИТОВЧЕНКО

На електронний документ накладено: 1 (Один) підписи чи печатки:
На момент друку копії, підписи чи печатки перевірено:
Програмний комплекс: eSign v. 2.3.0;
Засіб кваліфікованого електронного підпису чи печатки: ПТ Користувач ЦСК-1
Експертний висновок: №05/02/02-1424 від 05.04.2016;
Цілісність даних: не порушена;

Підпис № 1 (реквізити підписувача та дані сертифіката)
Підписувач: ЛИТОВЧЕНКО СВІТЛАНА ВІТАЛІЇВНА 2714004567;
Належність до Юридичної особи: ФІЗИЧНА ОСОБА;
Код юридичної особи в ЄДР: 2714004567;
Серійний номер кваліфікованого сертифіката: 5E984D526F82F38F04000000A9E31B01904A9A04;
Видавець кваліфікованого сертифіката: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК";
Тип носія особистого ключа: Незахищений;
Тип підпису: Удосконалений;
Сертифікат: Кваліфікований;
Час та дата підпису: 22:42 27.11.2023;
Чинний на момент підпису. Підтверджено позначкою часу для підпису від АЦСК (кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг)